

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-17>

Таможська І. В.

*доктор педагогічних наук,
доцент кафедри мовної підготовки № 1
Навчально-науковий інститут міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків*

Куліш С. М.

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри українознавства
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків*

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЙ І ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ

У ході дефініційного аналізу насамперед послуговувалися сучасними термінами, що найбільш репрезентативно відтворюють сутність досліджуваного явища – підготовка науково-педагогічних кадрів в університетах України, які зрозумілі, здебільшого не містять суперечливих ознак, розкривають головний зміст терміна. Установлено взаємозв'язок і субординації понять, їхнє місце в понятійно-термінологічному апараті теорії, на основі якої ґрунтується історико-педагогічне дослідження. Розглянуто дефініції, уживані в законодавчих документах та історико-педагогічних дослідженнях, що означають суб'єктів, які є учасниками освітнього процесу («науково-педагогічний працівник», «науковий працівник», «педагогічний працівник», «викладацькі кадри», «професорсько-викладацький склад», «науковець», «дослідник», «учений»). Розглянуто ключові поняття дослідження, по'язані з процесом підготовки науково-педагогічних кадрів та її результатом («підготовка науково-педагогічних кадрів», «підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», «професійна підготовка», «підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури»,

«кваліфікація», «освітня кваліфікація», «професійна кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу», «підвищення кваліфікації педагогічних кадрів», «наукове відрядження», «стажування», «дисертація», «наукові ступені»), а також вихідні смислотвірні категорії «кадри», «науковий», «педагогічний», «підготовка». Досліджено генезу терміна «науково-педагогічні кадри». Поняття «підготовка науково-педагогічних кадрів» дослідниками розглядається, як спеціально організований процес, як професійна перепідготовка, як кадрове забезпечення, як один із напрямів вдосконалення системи вищої освіти.

Вступ

В умовах євроінтеграції, економічної та політичної глобалізації, модернізації системи освіти України, стрімкого розвитку науки й техніки соціокультурна роль науково-педагогічних кадрів значно зростає, оскільки вони є гарантом майбутнього держави, готуючи нові покоління до виконання соціальних та професійних обов'язків, формує культуру молоді. Відтак історико-педагогічні дослідження теоретичних і методичних основ підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України слугують підґрунтям, на якому зросла сучасна когорта викладачів як наступниця традицій, і котре донині володіє потужним творчим потенціалом ідей про вищу освіту та її організацію для вибору найбільш ефективних засобів формування викладацьких колективів університетів [57, с. 1], що вимагає здійснення термінологічного аналізу категорій і понять досліджуваної проблеми, зокрема дефініцій, що означають суб'єктів освітнього процесу («науково-педагогічний працівник», «науковий працівник», «педагогічний працівник», «викладацькі кадри», «професорсько-викладацький склад», «науковець», «дослідник», «учений»), а також пов'язаних із процесом і результатом підготовки науково-педагогічних кадрів («підготовка науково-педагогічних кадрів», «підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», «професійна підготовка», «підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури», «кваліфікація», «освітня кваліфікація», «професійна кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу», «підвищення кваліфікації педагогічних кадрів», «наукове відрядження», «стажування», «дисертація», «наукові ступені»).

У контексті здійснюваного дослідження нам імпонує позиція Л. Д. Березівської. На формування понятійно-термінологічного

апарату історико-педагогічних досліджень, як відзначає дослідниця, мають безпосередній вплив «розвиток освіти, педагогічної науки та інших галузей, що розширюють кордони історії освіти, педагогіки; суспільно-політичні реалії, які звужують чи поглиблюють її фронтieri; історична глобалізація, котра уможлиблює бачення національної історії освіти, педагогіки крізь призму глобального наративу» [3, с. 10].

Упорядкування понятійно-термінологічного апарату передбачає насамперед систематизацію наукових поглядів і переконань щодо об'єкту дослідження [6, с. 17].

1. Дефініції, що означають суб'єктів освітнього процесу: історичний огляд

З огляду на специфіку досліджуваної проблеми, на методологічні позиції вважаємо доцільним дати тлумачення окремих термінів та понять, що використовуємо в дослідженні. Передусім потребує уточнення вихідні смислотвірні категорії «кадри», «науковий», «педагогічний».

Короткий словнику сучасних понять і термінів (2000 р.) визначає кадри (французькою *cadre* – особистий склад) як основний склад кваліфікованих спеціалістів, працівників підприємств, державних і громадських організацій, галузей виробництва [19, с. 218].

За В. П. Ляхоцьким, кадри – кваліфіковані, спеціально підготовлені для тієї або іншої професійної діяльності працівники, доцільна розстановка яких в організації забезпечує ефективну професійну діяльність відповідно до фахового рівня, особистих якостей і набутого досвіду роботи. Науковець звертає увагу на те, що означене поняття має тенденцію з часом змінюватися й розвиватися, накопичувати нові характеристики та здатності, включаючи елементи майбутнього розвитку, що використовують із метою оцінювання сукупності властивостей, накопичених суб'єктами науково-педагогічної діяльності для виявлення здатності кадрового потенціалу навчального закладу до розвитку та вдосконалення, а також визначення стану розвитку кадрового потенціалу навчального закладу щодо практичного використання наявних здатностей [35, с. 56–57].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2009 р.) за редакцією В. Т. Бусел зазначено, що науковий – це: 1) прикметник до наука; 2) стосується науки, властивий їй (наукова робота, науковий результат); 3) який базується на принципах науки

[5, с. 741]. Педагогічний – це: 1) стосується до педагогіки (педагогічні товариства, педагогічна психологія); 2) прикметник до педагог (педагогічний університет, педагогічні класи, педагогічні училища) [5, с. 896].

У письмових звітах про діяльність Науково-педагогічного товариства, що існувало при Українській академії наук, за 1925–1927 рр. використовуються такі варіанти поєднання цих слів: «науково-педагогічний», «науково-педагогічне товариство», «науково-громадське об'єднання», «науково-педагогічна діяльність» [27, 14].

У дослідженні М. М. Кузьменка, присвяченому еволюції такого соціального типу, як науково-педагогічна інтелігенція УСРСР 20–30-х рр. ХХ ст., зазначено, що визначення «науково-педагогічний», яке стосувалося дослідних підрозділів Всеукраїнської академії наук (ВУАН) та інститутських кафедр, свідчило про науково-прикладну діяльність професорсько-викладацького складу в освітніх закладах та установах, органах державної влади. Сислове поєднання визначення «науково-педагогічна інтелігенція» віддзеркалювало теоретичну й практичну діяльність професорів академічних кафедр і вищих навчальних закладів, їхню наукову та викладацьку роботу [21; с. 4–5]. Використання терміна «науково-педагогічний» свідчить про конкретний вид діяльності професорсько-викладацького персоналу Інституту народної освіти (ІНО), про теоретичну, а не прикладну педагогіку [20, с. 9].

У статті Г. Ф. Гринька «Наш шлях на Захід», опублікованій у педагогічному журналі «Шлях освіти» (1923 р.; №3–4), уживається поняття «науково-педагогічні кадри», «кадри науково-освітніх діячів», «представники педагогічної науки та педагогічної практики». Дослідник акцентував увагу на повільному процесі виокремлення вітчизняних науково-педагогічних кадрів, здатних теоретично узагальнювати й спрямовувати педагогічний досвід, указав на перспективність сумісної роботи органів просвітницької діяльності з «кращими представниками та установами педагогічної думки сучасної Європи» [8, с. 3, 16–18].

А. Я. Синецький використовує поняття «професорсько-викладацькі кадри» у контексті вивчення проблеми із затребуваністю кадрів у вищій школі СРСР до 1950 р. Наголошує на необхідності здійснювати аналіз даних щодо професорсько-викладацьких кадрів у вищих навчальних закладах, адже ця статистична інформація націлюватиме на те, щоб віднайти внутрішні резерви, які б використовувалися для покращення навчального процесу, для «покриття нестачі» у таких кадрах [56, с. 221].

Узагальнюючи накопичений досвід щодо розвитку вищої освіти, а також із підготовки кадрів дореволюційної Росії та СРСР до 1955 р., К. Т. Галкін послуговується поняттям «наукові кадри» [7].

Є. В. Чуткерашвілі в праці «Кадри для науки» (1986 р.) акцентує увагу на необхідності відтворення висококваліфікованих кадрів, які б успішно пройшли підготовку у вищих навчальних закладах, для загальної системи кадрового забезпечення різних галузей економіки країни. У контексті дослідження кадрового забезпечення наукової діяльності науково-педагогічні кадри розглядає як професорсько-викладацький склад [62, с. 9].

У нормативних документах радянської доби з питань атестації кадрів (Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, Постанови президії та рішення колегії Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР, Накази та інструктивні листи колегії Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР), якими керувалася адміністрація вищих навчальних закладів та науково-дослідницьких інститутів (науково-виробничих об'єднань), а також спеціалізовані ради із захисту дисертацій, оперують термінами «наукові кадри», «науково-педагогічні кадри» [54, 56].

Розглянемо дефініції, уживані в законодавчих документах та історико-педагогічних дослідженнях, що означають суб'єктів, які є учасниками освітнього процесу («науково-педагогічний працівник», «науковий працівник», «педагогічний працівник», «викладацькі кадри», «професорсько-викладацький склад», «науковець», «дослідник», «учений»).

Найпоширенішими термінами із синонімічного ряду понять, що репрезентують **науково-педагогічні кадри**, є такі: «науково-педагогічний працівник», «наукові працівники», «педагогічні працівники».

У статті 52 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначено, що учасниками освітнього процесу в закладах вищої освіти є наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники [39].

Законодавчі документи свідчать, що закріплені в них визначення поняття «науково-педагогічний працівник», зазнавали змін.

У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 06. 04.2000 р. за № 1646-III визначено, що науково-педагогічний працівник – це вчений, який за основним місцем роботи професійно займається педагогічною та науковою або науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти III-IV рівнів акредитації [42].

Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. за № 2984-ІІ містить положення, що науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах III і IV рівнів акредитації професійно займаються педагогічною діяльністю в поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю [41]. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. за № 1556-VII, поняття «науково-педагогічний працівник» витлумачується як особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність [39]. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. за № 848-ІІІІ містить таке визначення досліджуваної дефініції: це учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством [49]. У цій дефініції вилучили обмеження щодо основного місця роботи науково-педагогічних працівників.

Погоджуємося з І. В. Дзюбою, що законодавче визначення закріпленого терміна «науково-педагогічний працівник» не чітко окреслює його, адже визначається через інше поняття – «учений», що дає підстави вважати, що основною трудовою функцією науково-педагогічного працівника є наукова діяльність. На думку дослідника, науково-педагогічний працівник – це особа, яка відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно здійснює науково-педагогічну діяльність і відповідає кваліфікаційним та іншим вимогам, які встановлюються законодавством [12, с. 84].

З. В. Ніконова так формулює зміст поняття «науково-педагогічні працівники»: це аспіранти та викладачі вищої школи, які займаються науково-дослідною діяльністю в рамках системи підвищення професійної та наукової кваліфікації. Показником наукової кваліфікації є ступінь кандидата наук, що підтверджує рівень методологічної компетентності працівника, яка інтегровано поєднує знання, здібності та властивості, що дозволяють йому займатися науково-дослідною діяльністю [28, с. 40].

За Є. Р. Чернишовою, науково-педагогічні працівники – це професіонали, які підвищують рівень професійних знань використовуючи

на практиці результати власної науково-педагогічної діяльності (процеси, методи, системи, проекти, науково-педагогічні джерела). До суттєвих характеристик науково-педагогічних працівників відносить освіту, науковий ступінь, рівень кваліфікації, наявність професійних здібностей та навичок, досвід у галузі освіти дорослих, особисті психометричні показники розвитку, професійні та особистісні схильності, природне покликання до того чи іншого виду заняття, фізичні та фізіологічні можливості реалізації власного професійного потенціалу. Суб'єктами процесу підвищення професійного рівня працівників освітньої галузі в навчальних закладах є професорсько-викладацький склад (керівні, педагогічні, науково-педагогічні, наукові та інженерно-технічні працівники; слухачі, стажисти, аспіранти, докторанти, представники освітніх організацій та установ, особи, які суміщають науково-педагогічну діяльність у закладах із посадовими обов'язками за основним місцем роботи) [35, с. 40–42].

Як зазначає О. І. Гура домінуюча роль у формуванні культурних цінностей, наукового та інтелектуального потенціалу суспільства належить вищим навчальним закладам, основу яких становить професійна діяльність професорсько-викладацького складу – педагогів вищої школи, яка є основою визначення критеріїв (вимог) для проектування та побудови моделі професійної та психологічної компетентності [9, с. 115]. Вивчаючи особливості правового регулювання праці науково-педагогічних працівників і працівників, які суміщають роботу з навчанням у вищій школі, А. А. Асеева дає визначення поняття «викладач вищого навчального закладу»: «це науково-педагогічний працівник вищого навчального закладу, який здійснює професійну викладацьку діяльність у межах своєї спеціальності та кваліфікації, а також займається науково-дослідною роботою» [2, с. 7]. Авторську дефініцію вважає найбільш точною, адже в ній відбито необхідні кваліфікаційні ознаки спеціаліста-викладача вищого навчального закладу (наявність трудових відносин із навчальним закладом; викладання на основі принципу професіоналізму; виокремлення науково-дослідної роботи як ознаки, що відмежує викладача від інших категорій педагогічних працівників). Ототожнює поняття «науково-педагогічний працівник» та «викладач» [2, с. 12].

К. О. Попова законодавче визначення поняття «науково-педагогічний працівник» пропонує викласти в такій редакції: «науково-педагогічними працівниками є особи (учені), що професійно

здійснюють педагогічну діяльність (реалізують зміст освітніх програм вищої освіти, післядипломної освіти, додаткової освіти дорослих, здійснюють науково-методичне забезпечення освіти чи (або) здійснюють керівництво освітньою діяльністю вищого навчального закладу, закладу післядипломної освіти) у поєднанні з науковою та науково-технічною діяльністю у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, закладах післядипломної освіти» [38, с. 83]. У визначенні подається зміст педагогічної діяльності, але не робиться акцент на змісті наукової та науково-технічної діяльності.

Однією з основних функцій педагога вищої школи як науково-педагогічного працівника є дослідження об'єктивної дійсності (закономірностей, зав'язків, відносин), аналіз, синтез, а також їхня генералізація для подальшого обґрунтування, оформлення та викладення в контексті власного наукового підходу або теорії у вигляді наукового знання [9, с. 145].

О. А. Юрмашева формулює поняття «науково-педагогічні кадри вищої школи» так: це основний, постійно діючий склад професорсько-викладацьких і наукових працівників вищого наукового закладу (щодо структури), що володіє науковими та психолого-педагогічними компетенціями (щодо готовності до педагогічної та науково-дослідної діяльності) та здійснює науково-дослідну й педагогічну діяльність (щодо змісту освіти) [63, с.14]. Отже, складовими категорії «науково-педагогічні кадри» є поняття «наукові кадри», «науковий працівник», «професорсько-викладацький склад».

Між наведеними вище законодавчими та авторськими змістовими тлумаченнями поняття «науково-педагогічний працівник», на нашу думку, є багато спільного, адже в них ідеться про види професійної діяльності, що виконує цей працівник у визначених навчальних закладах, зосереджується увага на його професійній кваліфікації. Сфера поширення діяльності науково-педагогічного працівника (педагогічна, наукова, науково-технічна, навчальна, методична, мистецька, організаційна, науково-дослідна, викладацька) обмежена, оскільки він здійснює її лише в межах закладів вищої освіти.

У контексті Рекомендацій про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти, прийнятих Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй із питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), що проходила в Парижі 1997 р., викладацькими кадрами

вважаються всі особи в навчальних закладах або програмах вищої освіти, які протягом повного або неповного робочого дня займаються викладанням і/або науковою роботою, і/або дослідженнями, і/або ті, хто надає освітні послуги учням або суспільству в цілому [53]. Таке визначення поняття «викладацькі кадри» не є тотожними за змістом із дефініцією «науково-педагогічні працівники», закріпленою національним законодавством, адже ці особи можуть займатися або викладацькою, або науковою роботою.

Категорія «науково-педагогічні кадри», на нашу думку, онтологічно наближена до понять «професорсько-викладацький склад», «науково-педагогічні працівники». У контексті здійснюваного дослідження нам імпонує позиція В. А. Кононенко. На думку дослідниці, когорту науково-педагогічних працівників складають дві групи: викладацький (професорсько-викладацький) склад, основною діяльністю яких є саме процес викладання, а також керівний склад закладу освіти, головна функція якого полягає в організації науково-педагогічної (зокрема й викладацької) діяльності [17, с. 51].

В Інструкції Міністерства освіти України «Про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів» від 02.04.1993 р. за № 90 до професорсько-викладацького складу віднесено такі посади: ректор, проректор (професор або доктор наук; доцент або кандидат наук, який не має вченого звання й наукового ступеня), директор філії (який має вчене звання або науковий ступінь, який не має вченого звання й наукового ступеня), директор вищого навчального закладу I та II рівнів, який пройшов акредитацію й отримав сертифікат; завідуючий кафедрою – професор, доктор наук або професор, який не має наукового ступеня доктора наук; професор (доктор наук; який не має наукового ступеня доктора наук), доцент (кандидат наук; який не має наукового ступеня кандидата наук); старший викладач (кандидат наук; який не має наукового ступеня кандидата наук), викладач, асистент (кандидат наук; який не має наукового ступеня кандидата наук), викладач-стажист [45]. У зв'язку із закріпленням у законодавчих документах визначенням поняття «науково-педагогічні працівники» термін «професорсько-викладацький склад» майже не використовується.

Також у державних нормативних документах подається визначення понять «педагогічний працівник», «науковий працівник».

У Законі України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р. за № 651-XIV визначено, що педагогічним працівником повинна

бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в закладах системи загальної середньої освіти [44]. У редакції Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. за № 1556-VII зазначено, що педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність. Наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання [39]. У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. за № 848-IIIV подається таке положення: науковий працівник – учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) професійно провадить наукову, науково-технічну, науково-організаційну, науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством [49].

О. Г. Алахвердян, порівнюючи динаміку наукових кадрів у радянській і російській науці, відзначає, що науковими працівниками вважаються такі категорії: 1) особи, які мають кандидатський або докторський учений ступінь, учене звання професора, доцента, молодшого, старшого наукового співробітника, асистента, незалежно від місця й характеру їхньої роботи; 2) академіки, члени-кореспонденти АН СРСР, а також республіканських та галузевих академій; 3) особи, які здійснюють науково-дослідну роботу в наукових установах і наукову та науково-педагогічну роботу у вищих навчальних закладах, незалежно від наявності наукового ступеня й вченого звання; 4) фахівці з вищою освітою, які не мають учених ступенів і звань, але систематично займаються науковою роботою на промислових підприємствах в проектних, проектно-конструкторських, проектно-технологічних організаціях [1, с. 30].

В. С. Марцин зазначає, що науковий працівник – це учений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно займається науковою, науково-технічною

або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію, підтверджену результатами атестації. Тих, хто постійно займається науково-дослідною роботою називають дослідниками, науковцями (науковими працівниками), ученими. Вони мають відповідну спеціальність і кваліфікацію, працюють як самотужки, так й об'єднуючись у наукові колективи (постійні або тимчасові), створюють наукові школи. Дослідником називають людину, яка здійснює наукові дослідження. Науковець – це той, хто причетний до науки, виробляє нові знання, є спеціалістом у певній галузі науки [24, с. 32]. Учений – фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати [49].

У Постанові Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. за № 963 визначено перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників. У документі міститься роз'яснення: посади відносяться до науково-педагогічних, якщо діяльність цих працівників безпосередньо пов'язана з навчально-виховним або науковим процесом [48]. У Постанові Кабінету Міністрів України від 04.03.2004 р. №257 визначено перелік посад наукових (науково-педагогічних) працівників установ, організацій, підприємств, вищих навчальних закладів із погляду реалізації права на призначення пенсії та виплату грошової допомоги в разі виходу на пенсію. У вищих навчальних закладах (університеті, академії, інституті), наукових підрозділах у їх складі, Національній школі суддів виокремлено такі посади: керівник (ректор, президент, начальник); заступник керівника (перший проректор, проректор, перший віце-президент, віце-президент) з науково-педагогічної, наукової роботи; декан; завідувач кафедри; професор; доцент; директор бібліотеки; науковий працівник бібліотеки; старший викладач; викладач, асистент; керівник (завідувач, начальник, директор), заступник керівника (завідувача, начальника, директора) наукового підрозділу (інституту, частини, відділу, лабораторії, сектору, бюро, групи); головний науковий співробітник; провідний науковий співробітник; старший науковий співробітник; науковий співробітник; молодший науковий співробітник, учений секретар [47].

2. Дефінітивний аналіз ключових понять, пов'язаних із процесом і результатом підготовки науково-педагогічних кадрів

Розглянемо поняття, пов'язані з процесом і результатом підготовки науково-педагогічних кадрів («підготовка науково-

педагогічних кадрів», «підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», «професійна підготовка», «підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури», «кваліфікація», «освітня кваліфікація», «професійна кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу», «підвищення кваліфікації педагогічних кадрів», «наукове відрядження», «стажування», «дисертація», «наукові ступені»).

Оскільки предметом нашого дослідження є підготовка науково-педагогічних кадрів в університетах України, не можемо оминати увагою фундаментальне наукове поняття «підготовка», що тлумачимо як запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [5, с. 952].

Вивчаючи проблеми, пов'язані з державним регулюванням розвитку педагогічної освіти першої половини XIX ст., Н. М. Дем'яненко та І. М. Кравченко відзначають, що Статут 1804 р. декларативно засвідчив спрямування класичного університету на підготовку педагогічних кадрів із вищою освітою, яку здійснювали ординарні й екстраординарні професори, магістри, ад'юнкти (помічники професорів), учителі мов (англійської, німецької, французької), «приємних мистецтв та гімнастичних вправ», які представляли професорсько-викладацький склад вищого навчального закладу [11, с. 41].

Здійснюючи цілісний науковий аналіз процесу становлення й розвитку загальнопедагогічної підготовки вчителя у вищих закладах освіти України XIX – першої чверті XX ст., Н. М. Дем'яненко зазначає, що сутність цього процесу полягає в досягненні єдності педагогічної теорії й практики, науковості й культуровідповідності, фундаментальності й мобільності одержаних професійних знань. Під конкретно-історичною сутністю загальнопедагогічної підготовки розуміє «професійно-навчальний сенс, який полягає в засвоєнні майбутніми вчителями теоретичних знань та формуванні на їх основі практичних умінь і навичок» [10, с. 28].

У дисертаційному дослідженні І. В. Тамозької акцентовано увагу на теоретичних і методичних засадах підготовки науково-педагогічних кадрів засобом приват-доцентури в університетах України другої половини XIX – початку XX ст., що передусім була створена з метою перманентного оновлення викладацького складу, формування змагального клімату, ліквідації надмірної замкненості університетських корпорацій, подолання негативних явищ у вищій

школі, а саме: зростання середнього віку професорів, поглиблена диференціація навчальних дисциплін, незадовільний рівень оплати праці викладачів. На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено ключове поняття дослідження «підготовка науково-педагогічних кадрів в університетах України другої половини XIX – початку XX століття» як складний, динамічний і суперечливий процес, що спрямований на підготовку науково-педагогічних кадрів, які здатні виконувати такі професійно важливі функції, як навчальна, виховальна, дослідницька, розвивальна, коригуюча, мотиваційна, управлінська, прогностична; характеризувався поетапним розвитком, періодичністю піднесення й спаду; здійснювався на основі принципів університетської автономії, академічної доброчесності, поєднання теорії й практики, взаємозв'язку науки й освіти, педагогізації змісту, диверсифікації форм і методів [57, с. 1; 13].

О. О. Осова наголошує на тому, що для освітньої позиції вчених вищих навчальних закладів Слобожанщини в другій половині XIX ст. характерним було не лише усвідомлення особливої ролі викладача як керівника навчально-пізнавальної діяльності студентів, розкриття сутності його організаторської функції («правильно визначити мету навчання», «давати керівні вказівки-рекомендації студентам», «здійснювати власну допомогу», «стимулювати й контролювати навчання»), а й розробка вимог до його особистості з високими морально-вольовими якостями та професійними знаннями й уміннями, належною загальнопедагогічною й методичною підготовкою [29, с. 10].

Досліджуючи тенденції, що сприяли підготовці наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, та гальмували її протягом XX – початку XXI ст., на основі вивчення історико-педагогічних джерел і нормативно-правових актів поняття «підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації» І. Ю. Регейло розглянуто як спеціально організований процес навчання осіб в аспірантурі, докторантурі вищих навчальних закладів або наукових установ та здобуття ними вищої кваліфікації за науковими спеціальностями, необхідними для забезпечення навчального та/або дослідницького процесу у вищих навчальних закладах, наукових установах і наукової та науково-педагогічної діяльності в інтересах розвитку науки й вищої освіти України [52, с. 15].

Досліджуючи проблеми розвитку освітнього процесу у вищій школі України (1905–1920 рр.), концептуальних та організаційно-

педагогічних засад означеного феномену, Л. В. Корж-Усенко виокремлює такі складові підготовки здобувачів викладацьких посад: 1) наукова, пов'язана з атестаційним процесом і створенням авторських наукових праць; 2) фахова, що передбачала складання іспитів із профілюючих дисциплін; 3) методична, що перевірялася на пробних лекціях здобувача; 4) педагогічна, що потребувала належної психолого-педагогічної підготовки, а також високих людських якостей і моральної зрілості потенційних викладачів вищої школи. Дослідниця відзначає, що в умовах імперського простору вагомим був ідеологічний чинник формування професорсько-викладацького складу [18, с. 312].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» від 03.11.1993 р. за № 896 зазначено, що одним із напрямів реформування освіти є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професіонального та загальнокультурного рівня. Стратегічними завданнями реформування наукової діяльності в системі освіти є розвиток фундаментальних, пошукових та прикладних досліджень із пріоритетних напрямів науки в тісному зв'язку з підготовкою фахівців, наукових і науково-педагогічних національних кадрів [43].

У Національній доктрині розвитку освіти, затвердженій Указом Президента України від 17.04.2002 р. за № 347/2002, наголошується на вирішальній ролі держави в забезпеченні підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці [50].

В Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 р. за № 344/2013 акцентовано увагу на якості освіти, що є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства. А отже, зусилля органів управління освітою та науково-методичних служб за підтримки суспільства та держави повинні бути зосереджені на реалізації стратегічних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, виконанні перспективних завдань, зокрема й удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів системи освіти, підвищення їхньої управлінської культури [51].

Л. С. Лобанова наголошує на тому, що підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації (у західній

термінології – докторська освіта) є одним із головних пріоритетів вдосконалення системи вищої освіти в європейських країнах із метою створення Єдиного європейського освітнього та наукового простору. Підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації, а також «наукові дослідження в сучасному вимірі», на думку дослідниці, мають важливе значення для розвитку «людського капіталу» [22, с. 3–5].

В. П. Пастухов відзначає, що підготовка науково-педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів включає регульований спеціальними нормативними актами відбір, а також навчання в певних формах і порядку, осіб відповідної спеціальності та кваліфікації, які мають схильність до науково-педагогічної роботи, володіють навичками, що дозволяють самостійно здійснювати наукову та викладацьку діяльність у вищій школі. Ця форма є цільовою, тобто підготовка науково-педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів [31, с. 6].

Г. У. Матушанський та О. Г. Фролов визначають поняття підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів як процес отримання за освітніми програмами громадянами додаткових знань, умінь і навичок, що необхідні для виконання нового виду професійної діяльності, та як професійну перепідготовку [25, с. 77]. В. І. Жигір та О. А. Чернега вважають, що професійна підготовка передбачає оволодіння необхідними знаннями, уміннями й навичками. Результатом такої підготовки є визначений тип самостійної людини – кваліфікований фахівець, підготовлений до включення в стабільне виробниче середовище. Результативність характеризується ступенем відповідності його знань, умінь і навичок соціально-економічним потребам суспільства [14, с. 37–39]. За В. П. Пастуховим, підготовка науково-педагогічних кадрів, підвищення їхньої кваліфікації – це безперервний процес навчання й самоосвіти, зокрема теоретична підготовка, вивчення передового досвіду (практики) та вдосконалення педагогічної майстерності [31, с. 5].

Здійснюючи аксіолого-акмеологічний аналіз ролі наукових шкіл у формуванні професіоналізму викладачів в умовах трансформації післядипломної педагогічної освіти України, С. В. Толочко акцентує увагу на тому, що підготовка наукових кадрів є одним із важливих результатів такої форми організації колективної наукової праці, адже використовуються новітні методи науково-педагогічного дослідження, підвищується рівень фундаментальних досліджень та

ефективність їх впровадження в практику, що свідчить про педагогічну спрямованість [59, с. 79].

О. В. Момот дає таке визначення поняття «підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури»: це процес організації навчальної, наукової та педагогічної діяльності магістранта в період його навчання в магістратурі, спрямований на формування готовності до майбутньої професійної діяльності викладача вищого навчального закладу. Метою такої підготовки є формування особистості майбутнього фахівця, забезпечення його професійного розвитку та педагогічної майстерності, професійної компетентності, професійно значущих якостей, а також умінь здійснювати наукову діяльність і дослідження [26, с. 31].

В. С. Марцин звертає увагу на те, що планування, облік і контроль науково-дослідної роботи спрямовані на досягнення кінцевого результату – оволодіння методологією наукового дослідження та набуття навичок її застосування в практичній і науковій діяльності. Із цією метою безпосередня організація наукових досліджень, а також процес підготовки наукових кадрів повинні підпорядковуватися створенню єдиної наукової системи, а також її кадрового забезпечення [24, с. 238].

С. В. Толочко наголошує на тому, що індивідуалізація підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування, перехресного та паралельного навчання педагогічних і науково-педагогічних працівників із практичним досвідом викладацької, педагогічної, науково-методичної, методологічної, науково-дослідної, навчально-науково-інноваційної, інформаційно-аналітичної, сучасних інформаційних технологій навчання, наукової діагностики, експертизи, міжнародної діяльності та її методичного забезпечення з устанавленням релевантності визначено життєво необхідною потребою суспільного запиту [59, с. 102].

Є. В. Чуткерашвілі акцентує увагу на тому, що в системі забезпечення кадрів для різних галузей економіки вирішальна роль належить відтворенню висококваліфікованих кадрів, які пройшли підготовку у вищих навчальних закладах країни. Збільшення фахівців із вищою освітою в загальній системі відтворення кадрів є однією з передумов безперервного підвищення рівня технічних кадрів середньої ланки, а також кваліфікованих робітників [62, с. 9].

Отже, аналіз літературних джерел із цієї проблематики дає можливість виокремити різні підходи до трактування поняття

«підготовка науково-педагогічних кадрів», що розглядається, як спеціально організований процес (І. Ю. Регейло, В. П. Пастухов, О. В. Момот), як професійна перепідготовка (Г. У. Матушанський, О. Г. Фролов), як ефективний засіб кадрового забезпечення (В. С. Марцин), як один із напрямів вдосконалення системи вищої освіти (Л. С. Лобанова).

Н. В. Гузій поняття професіоналізму праці викладача вищого навчального закладу пов'язує з якісними характеристиками її виконання, яким найбільше відповідає термін «кваліфікація». Кваліфікаційні можливості людини залежать від індивідуальних властивостей, отриманої професійної освіти, стажу, набутого досвіду роботи, результатів професійної діяльності, що «розкриваються через ступені й рівні кваліфікації», які у вищій школі підтверджуються відповідними дипломами про присвоєння освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра, а також наукових ступенів та вчених звань [34, с. 213].

Відповідно до проблеми дослідження потребують уточнення поняття «кваліфікація», «освітня кваліфікація», «професійна кваліфікація», «підвищення кваліфікації».

У словниках подаються такі тлумачення терміна «кваліфікація» (від латинської *quails* – який за якістю та *facege* – робити, здійснювати), як ступінь придатності, рівень підготовленості до якого-небудь виду праці [19, с. 232], як рівень підготовки до певної трудової діяльності [30, с. 75].

За Ю. М. Козловським, кваліфікація – це ступінь опанування професією. Кваліфікація працівника є рівнем і видом професійної підготовки особи, необхідним для виконання роботи згідно з посадою, що засвідчується відповідним документом [16, с. 354]. В. І. Жигір та О. А. Чернега визначають кваліфікацію як рівень і вид професійної навченості, що характеризує можливості фахівця вирішувати професійні завдання визначеної складності [14, с. 178].

У Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. за № 1556-VII та [39] та Законі України «Про вищу освіту» від 05.09.2017 р. за № 2145-VIII [40] розкривається сутність поняття «кваліфікація». У першій редакції законодавчого документа кваліфікація трактується як офіційний результат оцінювання й визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом

про вищу освіту. Друга редакція закону містить положення, що кваліфікація – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання).

Розкриваючи роль стандартизації поняттєво-термінологічного апарату педагогіки вищої школи, В. І. Луговий вказує на переваги й недоліки систем кваліфікацій у сфері освіти та праці. Освітні кваліфікації вважає перспективними, адже вони мають прогностичний, передбачуваний характер, а професійні кваліфікації фіксують наявний стан, прагматично реагують на фактичні зміни, що відбуваються на ринку праці, тобто є ситуативними [34, с. 21].

У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікації» від 23.11.2011р. за №1341 зазначено, що освітня кваліфікація – визнана закладом освіти чи іншим уповноваженим суб'єктом освітньої діяльності та засвідчена відповідним документом про освіту сукупність встановлених стандартом освіти та здобутих особою результатів навчання та компетентностей; професійна кваліфікація – визнана кваліфікаційним центром, суб'єктом освітньої діяльності, іншим уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою результатів навчання та компетентностей, що дають змогу виконувати певний вид роботи або провадити професійну діяльність [46].

Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників базується на підвищенні кваліфікації, послідовному удосконаленні їхніх професійних знань, умінь і навичок [59, с. 208].

За В. М. Полонським, підвищення кваліфікації – це навчання з метою отримання нових знань і практичних навичок, необхідних для нової професійної діяльності [37, с. 133]. Підвищення кваліфікації також тлумачиться як поглиблення, систематизація й відновлення професійних знань, розвиток практичних умінь у зв'язку з підвищенням вимог до рівня кваліфікації й необхідністю освоєння нових способів рішення професійних завдань (В. І. Жигір, О. А. Чернега) [14, с. 279]; як оновлення теоретичних знань громадян у зв'язку з підвищенням вимог до рівня кваліфікації, а також необхідністю сучасних методів вирішення професійних завдань (Г. У. Матушанський, О. Г. Фролов) [25, с. 77]; як набуття особою нових та/або вдосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності або галузі знань (Закон України «Про вищу освіту» від 05.09.2017 р. за № 2145-VIII) [40].

В. П. Пастухов зазначає, що підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу є регульоване спеціальними нормативними актами навчання, спрямоване на поглиблення знань і вдосконалення педагогічної майстерності викладачів вищої школи у встановлених напрямках, формах і порядку [31, с. 6]. У «Педагогічному словнику» (1960 р.) підвищення кваліфікації вчителів розглядається з урахуванням ідеології окресленого періоду, а саме: як система заходів щодо розширення наукового та педагогічного кругозору працівників народної освіти, удосконалення їхньої практичної діяльності [32, с. 136]. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – складова загальної системи безперервної освіти особистості, метою якої є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами та вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі. Реалізація основних функцій системи підвищення кваліфікації (програмно-цільові: компенсаторна, коригуюча, прогностична або випереджаюча; процесуально-технологічні: діагностична, моделююча, організаційно-регулятивна, інтегративна, адаптивна, оціночно-аналітична, коригуюча; соціально-психологічні: орієнтаційна, мотиваційна, агітаційна, розвитку творчої активності, інноваційності, стимулювання) базується на принципах конкретно-історичного розвитку суспільства (соціально-економічної обумовленості), науковості, системності, безперервності, єдності централізму та регіональної демократії [13, с. 675].

Характеризуючи стан підготовки наукових кадрів у СРСР, К. Т. Галкін зазначає, що спеціалісти вищої кваліфікації – це доктори наук та професори [7, с. 139].

У контексті нашого дослідження видається доцільним тлумачення поняття «вчений ступінь», «вчене звання», «дисертація».

Однією із ефективних форм атестації наукових та педагогічних кадрів вищої кваліфікації є вчені ступені та звання. Учений ступінь визначає наукову кваліфікацію здобувача, характеризуючи його як дослідника й фахівця в тій чи іншій галузі науки, незалежно від його посадового становища. Учене звання – науково-педагогічну кваліфікацію працівника та їхню посаду у вищому навчальному закладі [32, с. 545]. Основним критерієм визначення наукової зрілості та кваліфікаційного рівня викладача вищої школи є дисертація [18, с. 300]. Дисертаційне дослідження свідчить про особистий внесок здобувача в науку [33, с. 72].

У словниках поняття «дисертація» (від лат. *dissertation* – роздум, розвідка, дослідження) тлумачиться як наукова робота, яку захищають на засіданні вченої ради наукової установи для одержання вченого ступеня [5, с. 297]; наукова праця, що підготовлена з метою публічного захисту для отримання наукового ступеня [4, с. 312]; наукова праця, підготовлена до привселюдного захисту в раді вищого навчального закладу або науково-дослідної установи з метою одержання наукового ступеня [13, с. 190]. У Постанові Кабінету Міністрів України «Положення про Національний репозитарій академічних текстів» від 19.07.2017 р. за № 541 зазначено, що дисертація – це кваліфікаційна наукова робота, яка відображає наукові результати досліджень автора та представлена для здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук [36]. Дисертація на здобуття вченого ступеня доктора наук – це самосійна робота, у якій на основі виконаних автором досліджень сформульовані та обґрунтовані наукові положення, сукупність, яких можна кваліфікувати як новий перспективний напрямок у відповідній галузі науки, або здійснено теоретичне узагальнення й вирішення вагової наукової проблеми, що має важливе народногосподарське, політичне та соціально-культурне значення [55, с. 23].

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. дієвою формою підготовки науково-педагогічних кадрів були тривалі стажування молодих учених («професорські стипендіати») у провідних наукових центрах Європи, де вони на основі індивідуальних програм, розроблених науковими керівниками й ухвалених на засіданні вченою ради, поповнювали свої знання, набували практичного досвіду, зобов'язуючись виконувати вказівки таємних радників, а також систематично звітувати про науково-педагогічну роботу [18, с. 292, 294]. У «Циркулярній пропозиції щодо відряджених за кордон для підготовки до професорського звання» від 15.10.1866 р. прописано, що такі особи повинні раз у три місяці надавати до Міністерства народної освіти звіти про свої наукові досягнення, адже «це єдиний засіб контролю за науковими заняттями». Розглянуті на засіданні наукового комітету Міністерства народної освіти звіти із факультетськими зауваженнями, що надавалися в письмовій формі, слугували підставою для укладання вказівок щодо подальших занять науковців, для продовження або відкликання їх із відрядження. Факультетам рекомендовано надавати міркування про те, чи заслуговує звіт про закордонне відрядження «із науковою

метою», щоб його надрукували в «Журналі Міністерства народної освіти», адже раніше такі письмові повідомлення не розглядали [61, с. 371–372]. З 1872 р. «професорським стипендіатам» видавалися «відкриті листи» із приписом спеціальної мети їх відрядження [60, с. 175].

Про розширення практики направлення на стажування аспірантів, спеціалістів України в провідні зарубіжні навчальні заклади для вдосконалення їхньої наукової та фахової підготовки, ефективного включення в міжнародні науково-технічні та культурно-освітні програми йдеться в Постанові Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»)» від 03.11.1993 р. за № 896 [43].

У законодавчих документах (Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність») закріплені визначення понять «стажування», «наукове відрядження». Стажування – це набуття особою практичного досвіду виконання завдань та обов'язків у певній професійній діяльності або галузі знань [41]. Метою наукового стажування є підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки, проведення авторських досліджень із використанням сучасного обладнання й технологій, опанування новітніх унікальних методів, набуття досвіду провадження науково-дослідної діяльності, забезпечення інформаційного обміну та розширення наукових контактів [49]. Наукове відрядження – це відрядження наукового (науково-педагогічного) працівника, аспіранта, ад'юнкта, докторанта на певний строк для проведення наукової або науково-педагогічної роботи, участі в наукових конференціях, симпозіумах, семінарах, наукових школах, експедиціях поза місцем його основної роботи (для аспірантів, ад'юнктів – поза місцем навчання), за наявності запрошення сторони, що приймає, або направлення установи, де працює вчений [49].

Висновки

Розуміння дослідником категорій і понять, їхньої ієрархічної залежності дає змогу об'єктивно схарактеризувати процес підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України, як науковий феномен. За допомогою методів термінологічного аналізу та операціоналізації понять досліджено генезу терміна «науково-педагогічні кадри», що зазнало змістового розширення та термінологічних змін («науково-педагогічне товариство», «науково-громадське об'єднання», «кадри науково-освітніх діячів», «представники

педагогічної науки та педагогічної практики») у процесі розвитку освітньої сфери та суспільних викликів. Категорія «науково-педагогічні кадри» онтологічно наближується до понять «професорсько-викладацький склад», «науково-педагогічні працівники». У законодавчих та авторських тлумаченнях поняття «науково-педагогічний працівник» ідеться про види професійної діяльності, які виконують ці особи в закладах вищої освіти, а також акцентується увага на їхній професійній кваліфікації. У таких національних нормативно-правових документах, як Закони України «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про загальну середню освіту», Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників», «Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників установ, організацій, підприємств, вищих навчальних закладів, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» простежується трансформація дефініцій, що означають суб'єктів освітнього процесу («науково-педагогічний працівник», «науковий працівник», «педагогічний працівник», «викладацькі кадри», «професорсько-викладацький склад», «науковець», «дослідник», «учений»), що пов'язані з процесом і результатом підготовки науково-педагогічних кадрів («підготовка науково-педагогічних кадрів», «підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації», «професійна підготовка», «підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури», «кваліфікація», «освітня кваліфікація», «професійна кваліфікація», «підвищення кваліфікації», «підвищення кваліфікації викладача вищого навчального закладу», «підвищення кваліфікації педагогічних кадрів», «наукове відрядження», «стажування», «дисертація», «наукові ступені»).

Література

1. Аллахвердян А. Г. Динамика научных кадров в советской и российской науке : сравнительно-историческое исследование. Москва : Изд-во «КогитоЦентр», 2014. 263 с.
2. Асеева А. А. Особенности правового регулирования труда научно-педагогических работников и работников, совмещающих работу с обучением в высшей школе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Екатеринбург, 2003. 24 с.

3. Березівська Л. Д. Понятійно-термінологічний апарат історії освіти як складника педагогічної науки крізь призму європейських вимірів : нові фронтири. *Понятійно-термінологічний апарат історико-педагогічних досліджень : історія і сучасні підходи* : зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-методол. семінару з історії освіти (м. Київ, 19 травень 2021 р.). Київ, 2021. С. 10–12.

4. Большая советская энциклопедия / гл. ред. А. М. Прохоров. Москва : Советская Энциклопедия, 1972. Т. 8. 592 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009 р. 1736 с.

6. Галагузова М. А., Штинова Г. Н. Понятійно-термінологіческие проблемы педагогики и образования. *Педагогика*. Москва, 1997. № 6. С. 15–20.

7. Галкин Н. Т. Высшее образование и подготовка научных кадров в СССР. Москва : «Советская наука», 1958. 176 с.

8. Гринько Г. Наш путь на Запад. *Путь просвещения*. Харьков, 1923. № 7–8. С. 1–19.

9. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект : монографія. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.

10. Дем'яненко Н. М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в історії вищої школи України (XIX – перша чверть XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1999. 40 с.

11. Дем'яненко Н. М., Кравченко І. М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Київ : Фенікс, 2010. 512 с.

12. Дзюба І. В. Поняття «науково-педагогічний працівник» : теоретико-правові та нормативні визначення. *Юридична Україна*. Київ, 2016. № 7–8. С. 80–86.

13. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

14. Жигір В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор-Видавництво, 2012. 336 с.

15. Звідомлення про діяльність в 1927 р. Науково-педагогічного товариства при Українській Академії наук. Київ, 1928.

16. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси у професійній освіті : методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Вид-во Львівська політехніка, 2018. 420 с.

17. Кононенко В. А. Особливості прийняття і звільнення з посад науково-педагогічних працівників : дис. ... канд. юридичн. наук : 12.00.05. Харків, 2019. 200 с.

18. Корж-Усенко Л. В. Концептуальні та організаційно-педагогічні засади розвитку освітнього процесу у вищій школі України (1905–1920 рр.) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01. Суми, 2019. 574 с.

19. Краткий словарь современных понятий и терминов / Н. Т. Бунимович, Г. Г. Жаркова, Т. М. Корнилова и др.; общ. ред. В. А. Макаренко. Москва : Республика, 2000. 670 с.

20. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція в УСРР 20–30 років : соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк : НОРД-ПРЕСС, 2004. 455 с.

21. Кузьменко М. М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20–30 рр. XX ст. : еволюція соціально-історичного типу : автореф. дис. ... д-ра історичних наук : 07.00.01. Харків, 2005. 25 с.

22. Лобанова Л. С. Системы подготовки научных кадров в европейских странах и Украине : сравнительный анализ в контексте формирования Единого европейского образовательного и научного пространства. Киев : ДП «Информационно-аналитическое агентство», 2010. 100 с.

23. Мальцев П. М., Емельянова Н. А. Основы научных исследований. Киев : Вища школа, 1982. 192 с.

24. Марцин В. С. Наукознавство : підручник. Київ : УБС НБУ, 2007. 579 с.

25. Матушанский Г. У., Фролов А. Г. Поддержка и повышение квалификации научно-педагогических кадров высшей школы – терминологический анализ. *Проблемы методологической, психолого-педагогической и информационно-технологической подготовки преподавателей высшей школы* : Всероссийский семинар руководителей и ППС ЦППКП и ФПКП : материалы выступлений (г. Казань, 13–14 октября 2003 г.). Казань : Изд-во Казанского государственного технического университета, 2003. С. 77–80.

26. Момот О. В. Підготовка майбутніх викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2016. 311 с.

27. Науково-педагогічне товариство при УАН : Звіт за діяльність з 14-го травня 1925 р. до 1-го січня 1927 р. Київ, 1927.

28. Никонова З. В. Сущность методологической компетенции научно-педагогических работников высшей школы. *Культурная жизнь Юга России*. Краснодар, 2009. № 3 (32). С. 39–41.

29. Осова О. О. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів у вищих навчальних закладах освіти на Слобожанщині в другій половині XIX століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008. 21 с.

30. Павленок П. Д. Краткий словарь по социологии. Москва : ИНФРА-М, 2000. 272 с.
31. Пастухов В. П. Научно-педагогические кадры высшей школы (правовые вопросы). Киев : Вища школа, 1983. 56 с.
32. Педагогический словарь : в 2 т. / гл. ред. И. А. Каиров. Москва : Изд-во Академии педагогических наук, 1960. Т. 2. 766 с.
33. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва : Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 2002. 528 с.
34. Педагогіка вищої школи : підручник / В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук та ін.; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. Київ : Педагогічна думка, 2009. 256 с.
35. Підготовка науково-педагогічних кадрів у системі післядипломної педагогічної освіти : зміст, організаційні форми, технології : наук. посіб. / Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін.; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2014. 318 с.
36. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF> (дата звернення: 17.08.2020).
37. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике. Москва : Высшая школа, 2004. 512 с.
38. Попова К. О. Щодо законодавчого визначення поняття «науково-педагогічний працівник». *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. Харків, 2014. Вип. 21. С. 76–84.
39. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.08.2020).
40. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.09.2021).
41. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-II. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14> (дата звернення: 19.09.2021).
42. Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» : Закон України від 06.04.2000 р. № 1646-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1646-14/ed20000406> (дата звернення: 19.09.2021).

43. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення: 22.08.2020).

44. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/205470__594352 (дата звернення: 26.09.2021).

45. Про затвердження Інструкції про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів : Наказ Міністерства освіти від 02.04.1993 р. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0181-93> (дата звернення: 22.08.2021).

46. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п> (дата звернення: 09.08.2021).

47. Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників установ, організацій, підприємств, вищих навчальних закладів, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2004 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2004-%D0%BF> (дата звернення: 20.08.2021).

48. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 963. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF> (дата звернення: 20.08.2021).

49. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 09.09.2021).

50. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 22.09.2021).

51. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (дата звернення: 22.09.2021).

52. Регейло І. Ю. Тенденції підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні у XX – на початку XXI століття : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2015. 39 с.

53. Рекомендация о статусе преподавательских кадров учреждений высшего образования. ЮНЕСКО (м. Париж, 1997 р.) URL: <http://docs.cntd.ru/document/901839542> (дата звернення: 19.09.2021).

54. Сборник нормативных актов и документов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров / Высшая аттестационная комиссия при Совете Министров СССР. Москва, 1982. 115 с.

55. Сборник нормативных актов и документов по вопросам аттестации научных и научно-педагогических кадров / Высшая аттестационная комиссия при Совете Министров СССР. Москва, 1978. 112 с.

56. Синецкий А. Я. Профессорско-преподавательские кадры высшей школы СССР. Москва : «Советская наука», 1950. 235 с.

57. Тамозьська І. В. Теоретичні і методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів в університетах України (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків, 2020. 40 с.

58. Теорія та практика управління професійним розвитком науково-педагогічних та педагогічних працівників в умовах трансформаційних змін в освіті : колективна монографія / Є. Р. Чернишова, Л. М. Колосова, Н. В. Любченко, М. Е. Морозова ; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 296 с.

59. Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 574 с.

60. Циркулярное предложение начальству учебных округов о выдаче лицам, командируемым за границу, открытых листов, с предписанием специальной цели их командировки. *Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения (1865–1870)*. Т. 5. С.-Петербург, 1881. С. 775.

61. Циркулярное предложение относительно отправления командированных за границу для приготовления к профессорскому званию. *Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения (1865–1870)*. Т. 4. С.-Петербург, 1874. С. 371–372.

62. Чуткерашвили Е. В. Кадры для науки. Москва : Высшая школа, 1968. 358 с.

63. Юрмашева О. А. Подготовка научно-педагогических кадров высшей технической школы в Поволжье вторая (четверть ХХ – начало ХХІ вв.) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Пенза, 2009. 26 с.